

Spis treści

Wykaz skrótów bibliograficznych	9
Wstęp	11
Cel i przedmiot pracy	13
Stan badań	17
Źródła i metodyka ich wykorzystania	22
Struktura rozprawy	27
Rozdział pierwszy: Geneza i organizacja kolegiów jezuickich	31
1. Średniowieczne <i>studium generale</i> jako punkt odniesienia dla jezuickich szkół średnich i uniwersytetów	31
2. Jezuickie akademie na tle szkół wyższych w Europie	33
3. Kolegium a uniwersytet według Konstytucji Towarzystwa Jezusowego ...	41
4. Studia Ignacego Loyoli	43
5. Uniwersytet w Paryżu – Alma Mater pierwszych jezuitów	50
6. Adaptacja paryskiego modelu kształcenia przez Towarzystwo Jezusowe ...	51
7. Stosunek jezuitów do szkolnictwa elementarnego	53
8. Szkolnictwo jezuickie w kontekście sporów wyznaniowych	56
9. Przyjęcie jednolitego programu kształcenia (<i>Ratio studiorum</i>)	60
Rozdział drugi: Rozwój szkolnictwa jezuickiego na ziemiach polskich	63
1. Ekspansja liczbowa i terytorialna zakonu	64
2. Warunki zakładania pierwszych kolegiów	69
2.1 Kolegium w Braniewie – polska szkoła w mieście z niemiecką większością	69
2.2 Kolegium w Pułtuskcu – kuźnia jezuickich kadr	72
2.3 Kolegium w Wilnie – nowe centrum chrystianizacji Litwy	73
2.4 Kolegium w Poznaniu – ośrodek sporów konfesyjnych	77
2.5 Kolegium w Jarosławiu – fundacja dla młodzieży z prawosławnej Rusi Czerwonej	79
3. Kryzys oświaty jezuickiej i jego przyczyny	80
3.1 Przerwy w nauce w czasie działań wojennych	81

3.2	Straty osobowe wynikające z epidemii	88
3.3	Szkody materialne spowodowane pożarami	93
4.	Próby odnowy szkolnictwa jezuickiego w okresie Oświecenia	96
Rozdział trzeci: Hierarchiczny system zarządzania kolegiami		101
1.	Prowincjał – lokalny zwierzchnik wszystkich jezuitów	103
2.	Rektor – główny przełożony kolegium	105
3.	Kancierz i problemy związane z jego stanowiskiem	109
4.	Prefekt studiów – kierownik szkoły/uczelni	110
5.	Dziekani wydziałów w jezuickich akademiach	112
6.	Prefekt studiów niższych – dyrektor gimnazjum	113
7.	Prefekt biblioteki – strażnik wiedzy	114
8.	Personel niższego szczebla odpowiedzialny za codzienne życie szkoły	117
9.	Pomocnicy nauczycieli z grona uczniów	120
Rozdział czwarty: Kształcenie i kariera jezuickich nauczycieli i profesorów		127
1.	Pochodzenie społeczne kandydatów do zakonu	128
2.	Staranna selekcja i egzaminy wstępne	132
3.	Pierwsza probacja – wzajemne poznawanie się kandydata i zakonu	135
4.	Druga probacja (nowicjat) – budowanie podstaw życia zakonnego i zawodowego	136
5.	Scholastykat – okres studiów i staży nauczycielskich	141
5.1	Humaniora – uzupełnianie wykształcenia z zakresu retoryki	143
5.2	Studia filozoficzne – trening myślenia i dyskusowania	148
5.3	Przygotowanie pedagogiczne w „akademii kształcącej przyszłych magistrów”	149
5.4	Seminarium dla przyszłych nauczycieli matematyki	151
5.5	Pierwszy okres nauczania w szkole (magisterka)	153
5.6	Studia teologiczne – przygotowanie do pracy duszpasterskiej lub akademickiej	156
5.7	Święcenia kapłańskie	159
5.8	Studium uzupełniające z teologii dla najzdolniejszych absolwentów	160
5.9	Przewody doktorskie dla wybranych	162
5.10	Drugi okres nauczania w szkole	165
6.	Trzecia probacja – studium duchowości i prawa zakonnego	167
7.	Ostatnie śluby zakonne i dalsza kariera	168
8.	Liczne dymisje z zakonu – turbulencje dla ośrodków kształcenia	169
9.	Śmierć jezuita – wyzwanie logistyczne dla procesu nauczania	173
Rozdział piąty: Wydział humanistyczny (gimnazjum) – treści z podstawy programowej		177
1.	Elastyczne kryteria przyjmowania i egzaminy wstępne	177
2.	Program nauczania w klasach gimnazjalnych	179
2.1	Infima – nauka podstaw łaciny	180

2.2 Gramatyka – poznawanie całości gramatyki łacińskiej	185
2.3 Syntaksa – zgłębianie łacińskiej składni	186
2.4 Poetyka – nauka kompozycji pisemnych	188
2.5 Retoryka – zdobywanie elokwencji na miarę Cycerona	192
3. Nauka greki – języka pomocniczego w opanowaniu łacińskiej retoryki	199
4. Program kształcenia religijnego	203
Rozdział szósty: Wydział humanistyczny (gimnazjum) –	
przedmioty dodatkowe	207
1. Matematyka i jej wyjątkowy status w polskich kolegiach	207
2. Lekcje śpiewu jako przygotowanie do udziału w liturgii	212
3. Geografia jako część ogólnego wykształcenia i odrębny przedmiot	214
4. Historia – próby jej włączenia do programu nauczania	219
5. Język ojczysty i jego rola pomocnicza w studiowaniu łaciny	223
6. Starania o naukę języków obcych nowożytnych	228
Rozdział siódmy: Wydział filozoficzny – od teoretycznych spekulacji	
do badań przyrodniczych	233
1. Jezuickie ośrodki studiów filozoficznych w I Rzeczypospolitej	233
2. Niewielka liczba studentów	234
3. Wykładowcy filozofii	235
4. Charakterystyka programu studiów według <i>Ratio studiorum</i>	236
5. Zajęcia dla pierwszego roku – logika i filozofia nauki	238
6. Zajęcia dla drugiego roku	241
6.1 Fizyka (filozofia przyrody)	241
6.2 Matematyka	245
6.2.1 Początki nauczania matematyki w polskich kolegiach	245
6.2.2 Zakres wykładów	248
6.2.3 Kontakty polskich matematyków z Zachodem	252
6.3 Astronomia i kłopoty z heliocentryzmem	255
6.4 Psychologia (arystotelesowska)	259
7. Zajęcia dla trzeciego roku	261
7.1 Metafizyka – refleksja teoretyczna i jej praktyczne zastosowanie	261
7.2 Filozofia moralna: etyka, ekonomia i polityka	263
8. Metody studiowania filozofii	266
8.1 Wykłady z Arystotelesa	266
8.2 Powtórki z elementami dyskusji	267
8.3 Dysputy – preferowana forma ćwiczeń	267
8.4 Nauka własna	270
8.5 Koła zainteresowań (akademie)	270
9. Egzamin końcowe i stopnie akademickie z filozofii	271
Rozdział ósmy: Wydział teologiczny – ośrodek kształcenia ludzi Kościoła	
1. Teologia scholastyczna dla najzdolniejszych studentów	279
2. Teologia polemiczna jako wsparcie w dysputach religijnych	283

3. Teologia moralna (kazuistyka) jako szkoła dla spowiedników	289
4. Studium Pisma Świętego – ambitny program i skromna realizacja	296
5. Podstawy języka hebrajskiego	299
6. Prawo kanoniczne – od nauki pomocniczej teologii do samodzielnej dyscypliny	301
7. Metody dydaktyczne stosowane na teologii	304
8. Kategorie studentów teologii	305
9. Uzyskiwanie stopni akademickich i uroczyste promocje	306
 Rozdział dziewiąty: Wydział prawa i wydział medycyny – wyzwanie dla jezuickich uniwersytetów	313
1. Przeciwności przy zakładaniu wydziałów prawa i wydziałów medycyny	313
2. Działalność Wydziału Prawa Akademii Wileńskiej	316
3. Starania polskich jezuitów o utworzenie <i>Collegium Medicum</i> w Wilnie ...	319
 Rozdział dziesiąty: Młodzież szkolna i akademicka	325
1. Rozpiętość wiekowa społeczności uczniowskiej/studentckiej	326
2. Zróżnicowanie ze względu na miejsce zakwaterowania	326
3. Pochodzenie społeczne uczniów i studentów	330
4. Podziały między młodzieżą katolicką a innowierczą	333
5. Wyniki nauczania	336
6. Współpraca kolegium z rodzicami	339
7. Losy absolwentów	341
 Zakończenie	345
Przyczyny popularności dawnych kolegiów	346
Efektywność kształcenia w kolegiach	351
Inspiracje dla teraźniejszości	352
 Bibliografia	355
I. Źródła rękopiśmienne	355
II. Źródła drukowane	357
1. Podstawowe źródła drukowane	357
2. Inne źródła drukowane	358
III. Literatura przedmiotowa oraz pomocnicza	363
1. Katalogi, leksykony, słowniki	363
2. Opracowania	364
 Spis tabel i rysunków	375
 Indeks osób	377
 Summary	389